

ЩОДО ПРОБЛЕМИ СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ

Опанащук Максим Юрійович

*аспірант кафедри фінансового та податкового права,
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна*

З метою реалізації положень п. 1-1 ч. 1 ст. 4, ст. 5-1 Закону України «Про санкції» щодо стягнення активів фізичних або юридичних осіб в дохід держави до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) внесено ряд змін, якими визначено підсудність розгляду справ про застосування санкцій за Вищим антикорупційним судом (ст. 20), а також передбачено особливості провадження у справах про застосування санкцій (ст. 283-1).

У частині 6 ст. 283-1 КАС України визначено, що суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони.

Це положення викликало неабиякий інтерес серед правників, оскільки ним нормативно закріплено стандарт доказування, який є широко застосовним при вирішенні приватно-правових спорів, однак не є характерним для доказування у адміністративних справах.

Враховуючи, що застосування санкцій за п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» є серйозним втручанням у право власності, непорушність якого гарантовано Конституцією України та Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, цілком слушним є питання чи може запропонований стандарт доказування забезпечити баланс між захистом державного інтересу та забезпеченням прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

Наразі у теорії доказування та у практиці судів загальної юрисдикції виділяють три стандарти доказування:

(1) баланс вірогідностей «balance of probabilities» (застосовується у приватно-правових справах, визначений у цивільному та господарському процесуальному законі);

(2) стандарт ясних та переконливих доказів «clear and convincing evidence» (підвищений стандарт доказування, який застосовується для вирішення приватно-правових та публічних спорів);

(3) поза розумним сумнівом «beyond reasonable doubt» (стандарт, який використовується під час розгляду кримінальних справ та є втіленням презумпції невинуватості) [1].

Запропонований у ч. 6 ст. 283-1 КАС України стандарт доказування відтворює стандарт «баланс вірогідностей», особливості застосування якого висвітлено у вже усталеному обґрунтуванні рішень Вищого антикорупційного суду в санкційних справах:

«...при розгляді таких справ застосовується стандарт доказування «переваги більш вагомих доказів» або так званий «баланс імовірностей». Тягар доведення факту вважається виконаним, якщо на підставі поданих доказів можна зробити висновок, що факт швидше мав місце, ніж ні.

При цьому, зазначений стандарт доказування підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надають позивач та відповідач. Тобто необхідно не просто надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати саме ту їх кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу.

Такий підхід відповідає положенням статтям 75, 76, 90 та ч. 6 ст. 283-1 КАС України.» [2].

Зазначений підхід до доказування у санкційних справах має ряд процесуальних переваг:

- 1) забезпечується швидкість судового розгляду, оскільки обов'язок зібрання доказів покладається повністю на сторін;
- 2) обсяг доказів є вичерпним, оскільки обмежується виключно доказами, наданими сторонами;
- 3) оцінка вагомості окремих доказів та їх сукупності не вимагає від суду надмірного правового обґрунтування через широкий розсуд суду у цьому питанні.

Разом з тим, застосування такого підходу щодо доказування у цій особливій категорії справ має значні ризики, пов'язані з невизначеністю меж судового розсуду при оцінці доказів, а також можливістю прийняття рішення на підставі недостовірних та недостатніх доказів.

Наслідком допущення судових помилок за таких обставин є необґрунтоване та невиправдане втручання у право власності з боку держави; зниження довіри до інституту санкцій в Україні як в її межах, так і в міжнародній спільноті; а також успішне оскарження рішень судів про застосування санкцій до міжнародних судів, зокрема, Європейського суду з прав людини.

Про необхідність підвищення запропонованого у ч. 6 ст. 283-1 КАС України стандарту доказування свідчить таке.

По-перше, стягнення активів в дохід держави як особливий вид санкцій за всіма своїми ознаками та суттєвістю наслідків для особи може сягати рівня існуючого кримінального покарання за національним законодавством.

Так, згідно з практикою Європейського суду з прав людини, якщо за критеріями, визначеними у рішенні «Енгель та інші проти Нідерландів»,

вжиті державою заходи набувають ознак кримінального обвинувачення, то до відповідної судової процедури мають застосовуватись стандарти кримінального процесу попри те, що такі заходи є формально адміністративними.

У справі *Commission and Others v. Kadi* (Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P та C-595/10 P, рішення від 18 липня 2013 року) Суд Європейського Союзу встановив, що ефективний судовий контроль, гарантований статтею 47 Хартії основних прав ЄС, вимагає, щоб рішення про включення особи до санкційного списку ґрунтувалося на достатньо твердій фактичній основі (*sufficiently solid factual basis*) [3].

Це означає, що за практикою Європейського Суду, суди повинні перевіряти фактичні обставини, на яких базується таке рішення, і не обмежуватися лише абстрактною оцінкою обґрунтованості причин, але зосереджуватися на тому, чи підтверджені ці причини конкретними достатніми доказами.

По-друге, процесуальні особливості розгляду справ щодо застосування санкції у вигляді стягнення активів в дохід держави є несумісними з рівним розподілом тягара доказування у цій категорії справ.

Провадження у справах щодо застосування санкцій, запроваджена ст. 283-1 КАС України, є особливим видом провадження за притаманними йому ознаками, правовою суттю й визначеним особливим порядком розгляду, при цьому не відноситься до загального (позовного) провадження, яке має за основну мету вирішення спору про право.

У публічно-правових спорах у випадках, коли право на звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано суб'єктові владних повноважень законом, очевидно, йдеться не про реалізацію права на судовий захист суб'єкта владних повноважень від особи приватного права (статті 55 Конституції України), а про його компетенцію, яка в аспекті загальності судового захисту прав і свобод людини і громадянина може бути реалізована лише під попереднім судовим контролем за діями публічної адміністрації, які передбачають грубе втручання у сферу прав, свобод та інтересів, що й зумовлює існування та об'єктивацію юридичного спору, що лежить в основі звернення суб'єкта владних повноважень до суду [4].

Варто зауважити, що позовна заява про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», має містити обґрунтування підстави для застосування санкції та вимоги позивача. Частина 1 статті 77 КАС України містить загальне правило, згідно з яким кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення. З цього випливає, що завданням адміністративного суду в межах провадження за ст. 283-1 КАС України є здійснення в першу чергу судового контролю за діями

уповноваженого органу – Міністерства юстиції України під час реалізації останнім повноважень, що неодмінно тягне за собою покладення більшого тягаря доказування на позивача, аніж відповідача.

По-третє, варто враховувати, що судовий розгляд за ст. 283-1 КАС України не є збалансованим, оскільки на відміну від позивача відповідач має надзвичайно короткий строк для надання доказів, а тому запропонований стандарт доказування, який умовно є рівним, може бути все ж недосяжним для відповідача у разі відсутності змоги останнього зібрати та надати усі необхідні докази.

Як зазначає Вищий антикорупційний суд у своїх рішеннях, застосування стандарту «баланс імовірностей» передбачає саме співставлення доказів, а тому для розгляду справи та прийняття рішення вимагається наявність доказів з боку відповідача. Відсутність таких доказів мала б зумовлювати активну участь суду для з'ясування усіх обставин у справі в силу принципу офіційності, однак ст. 283-1 КАС України відповідних наслідків не передбачає.

Не можна залишити поза увагою те, що з часу доповнення КАС України статтею 283-1 законодавцем внесено ряд змін, спрямованих на дотримання принципів верховенства права та змагальності, при цьому значну кількість ризиків для порушень прав та свобод осіб усунуто завдяки належному застосуванню Вищим антикорупційним судом засад адміністративного судочинства. Застосування підвищеного стандарту доказування поряд з нормативно визначеним щодо позовів у згаданій категорії справ вже прослідковується у ряді рішень судів.

Отже, з метою дотримання балансу між ефективністю санкційних заходів та дотриманням прав та свобод осіб, які зазнають відповідних заходів, достатньо обґрунтованим та необхідним є впровадження замість існуючого стандарту доказування «балансу імовірностей» підвищеного стандарту, зокрема, «ясних та переконливих доказів», який в свою чергу на належному рівні досліджений у юридичній науці та історично застосовується адміністративними судами під час розгляду складних справ.

Література:

1. Стоян А.В. Триступенева градація стандартів доказування в адміністративному процесі. Форум права. 2021. № 66(1). С. 25–36. URL: <https://zenodo.org/records/4486520> (дата звернення: 26.04.2025).

2. Рішення Вищого антикорупційного суду від 18.04.2024 у справі № 991/558/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118541654> (дата звернення: 26.04.2025).

3. Рішення Суду Європейського Союзу у справі «Commission and Others v. Kadi» (Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P та C-595/10 P) від

18.07.2013. Суд Європейського Союзу. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=139745&doclang=EN> (дата звернення: 26.04.2025).

4. Окрема думка суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Желтобрюх І.Л., Білоуса О.В. від 23.02.2023 у справі № 640/17091/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109541946> (дата звернення: 26.04.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-52>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Похиленко Ірина Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права та публічного управління,

Київський національний університет будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Цифрова трансформація охопила всі сфери суспільного життя, і судова система не є винятком. В якості прикладу можна навести Китай, де штучний інтелект повністю інтегрували у правову систему. Відповідно до звіту Верховного народного суду КНР [1], штучний інтелект типу система систем (smart court SoS system of systems) тепер підключений до комп'ютера кожного судді на території Китаю. Програма автоматично пропонує номери схожих судових справ, а також рекомендує закони та ухвали. Крім того, штучний інтелект складає проекти юридичних документів та виправляє передбачувані людські помилки у вирокі. Також штучний інтелект скоротив середнє робоче навантаження суддів більш ніж на третину. З 2019 до 2021 року програма заощадила громадянам Китаю 1,7 млрд робочих годин. Система також скоротила витрати китайців на юридичні послуги: у зазначений період громадяни заощадили понад 300 млрд. юанів (\$45 млрд.). Це приблизно половина від загальної суми гонорарів адвокатів у Китаї минулого року.

В умовах розвитку правових технологій постає питання: чи здатен штучний інтелект стати ефективним помічником у судовому процесі, не порушуючи фундаментальні права людини? Одним із найважливіших прав у цьому контексті є право на справедливий суд, як гарантія захисту інших прав і свобод.